

POSTMODERNİZMİ NIETZSCHE ÜZERİNDEN TEMELLENDİRME DENEMESİ

Y. Emre Yaylacı

■ “Postmodernizm; modernitenin pratiklerinin modern teorisini düşlediği bir zeminden çıkarak kendine yabancılaştığı, kendini dönüştürüp yeni bir dönemi başlattığı sürece verilen addır.” (Emre, 2006: 34) Modernitenin uygulamalarının sorgulanmaya, modern teorisinin tüm sistematığının tartışılmaya başlamasıyla beraber farklı düşüncelere yönelinmiş ve sonunda bu uygulama ve sistemden ayrılarak yeni bir döneme kapı açılmıştır fakat postmodernizm, modernizmin reddi olmakla beraber onun içerisinde oluşan bir görüştür. Bir nevi postmodernizm; modernizmin sistemsiz, kuralsız ve tüm dayatmalarından ayrılmış bir yanadır denilebilir.

“Postmodernizm, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren önce mimari sahasında sonrasında sanatın diğer sahalarına da yansıtılarak bir akım hâlini almıştır. Modernizm sonrası anlamına gelen kavram, modernizmin tersine belirsizliğe, farklılığa, çoğulculuğa vurgu yapar.” (Tural, 2018: 30) Modernizmin tersine belirsizliğe, farklılığa, çoğulculuğa vurgu yapan postmodernizmde tüm bu unsurlar, sanatçının / yazarın kendi tekelindedir denilebilir. Bundan kasıt; belirsizliğin, farklılığın ve çoğulculuğun belli bir sistem ve kural dâhilinde gerçekleştirilmemesidir. Kimi zaman çoğulculuktan kasıt -postmodern romanlarda- kişilik bölünmesi gibi bir şekilde karşımıza çıkarken kimi zaman, tek bir varlık ve nesnenin birden çok anlam ve karşılığa gelebileceğidir. Aynı şekilde belirsizlik unsuru da farklılıklar gösterir. Bu, kimi zaman olayların belirsizliği kimi zaman kişi ve zamanın belirsizliği gibi çeşitlikler gösterebilir.

Edebiyat alanında postmodernizmin bu üç sacayağı -belirsizlik, farklılık, çoğulculuk- kendisini yine, en çok postmodern bir unsur olan “oyun” kavramı ile zemine oturtur. Postmodern anlatıda “oyun” kavramı, bahsedilen postmodern unsurların kullanılması için bir araçtır denebilir.

“Oyun içinde oyun olur mu?” (Atay, 2015: 264) Yazar; oyun kavramıyla okuyucu ile oynar, dil ile oynar, karakterler arasında oyunlar yaratır, üst kurmaca olarak oyun kavramını kullanır ve anlatı içinde oyun içinde oyunlar oynayabilir. Bu yönelimlerle farklılıklar, belirsizlikler ve çoğulsallıklar yaratır.

Postmodernizmin kuramsallaşmasından önce fikirsel dayanakları arasında ilk zikredilecek isimlerden biri de Nietzsche'dir. Friedrich Nietzsche, rahip bir babanın oğlu olarak 1844'te Almanya'da dünyaya gelir. Nietzsche, kendisinden önce söylenegelen tüm felsefi yorumlara karşı farklı bakış açıları arar. Batı felsefesini güçlü bir şekilde eleştiren Nietzsche; felsefe dünyasına, kendinden sonraki birçok düşünürün de faydalanacağı yeni yorumlar getirir ve 1900 yılında Almanya'da ölür. Nietzsche'nin yorumlamalarından beslenen bir düşünce akımı da postmodernizmdir denilebilir. Nietzsche'nin düşünceleri ile postmodern düşünürlerin bağı kurmaya “Tanrı öldü” söylemi ile başlanılabilir. Nietzsche'nin “Tanrı öldü” söyleminden kastı, aydınlanma düşüncesi ile şekillenen modernitenin o zamana kadar hakikat olmasa da tutarlı olan bir sistemi yıkmasıdır. Tanrı'nın yerine aklın konması tutarsız bir Tanrı yaratmaktır. Modern zamana kadar bir şekilde tutarlılığını koruyan Tanrı'nın ölümü, yerine aklın Tanrı olarak konmasıyla tutarsızlaşmıştır. Nietzsche, modern zamandan önceki ilahi varlık olan Tanrı'nın da varlığını inkâr etmekte fakat bu Tanrı'nın tutarlı bir uydurma olduğunu ve yüzlerce yıldır insanları himayesi altında topladığını kabullenmektedir. Bu düşüncesi ile Nietzsche, aklın Tanrı olarak algılanmasının tutarsızlık doğurduğunu algılar ve moderniteye, aklın tanrılığine karşı çıkar. Bu bakımdan Nietzsche düşüncesinin postmodern düşünürlerle bağı, aklın belirli dayatmalarına, moderniteye karşı çıkmaları bakımından kurulabilir.

“Tanrı Öldü” yahut Kuklanın İplerini Kesmesi

Kant; “Aydınlanma Nedir”¹ başlıklı yazısında bize, genel kabul gören öğretileri, olguları akıl süzgecinden geçirmek gerektiğini ve “aklı kullanma” eylemini telkin eder. Descartes ile başlayıp Kant'ın bu manifestosu ile şekillenen “Aydınlanma düşüncesi” modernitenin yapı taşlarını oluşturur. Aydınlanma düşüncesinden sonra evren fikri, Tanrı'ya başvurmaksızın

1 *Liberal Düşünce Dergisi*, C 10, No. 38-39, Bahar-Yaz 2005, s. 225-230.

akıl ve bilim referans alınarak şekilleniyor; artık çıkarılacak bir yasada, gerçekleştirilecek bir eylemde başvurulacak kaynak ilahi takdir değil; pozitivist unsurlar oluyordu. Kısaca Tanrı'nın -naklin- yerini insan aklı almıştı.

Nietzsche'nin "Tanrı öldü" söylemi işte buradadır modernitenin -Nietzsche'ye göre- o zamana kadar tutarlı olan, kabul gören sahte hakikati (Tanrı) yıkması ve yerine tutarlı bir hakikat yaratamamasına karşı bir eleştiri olarak karşımıza çıkıyor. Nietzsche, *Şen Bilim* adlı eserinde Tanrı'nın ölümünden şöyle bahseder:

"... 'Tanrı nerede?' diye sorar, 'şunu da söyleyeceğim, onu biz öldürdük, sizlerle ben! Onun katiliyiz hepimiz. Ama bunu nasıl yaptık? Denizi kim içebilir? Bütün çevreni silmemiz için bize bu süngeri kim verdi? Onu güneşinin zincirlerinden kurtarır iken ne yaptık biz yer yüzünde? Nereye gidiyor şimdi dünya, biz nereye gidiyoruz? Bütün güneşlerden uzağa mı? Sürekli, boş yere geriye, öne, yana, bütün yön- lere atılıp durmuyor muyuz? Üst alt kaldı mı? Sanki sonsuz bir hiçte yolumuzu yitirmiyor muyuz?' " (Nietzsche, 2003: 130)

Nietzsche burada âdeta bir kuklanın kendi iplerini kesmesinin ardından başıboş kalması ve hareket edememesi gibi artık insanın da Tanrı'yı tah- tından indirip yerine onun kadar tutarlı bir Tanrı oturtamamasından (modernizmin tutarsızlığından) yakınır ve insanlığın bir boşlukta oldu- ğunu, hiçliğe sürüklendiğini ifade eder.

Nietzsche ile postmodernizmin bağı ilk olarak bu hususta kurulabilir çünkü "Tanrı öldü" söylemi ile genel kabul gören felsefi düşüncelere kar- şı çıkan Nietzsche gibi postmodern düşünürler de varolagelen tüm akıl dayatmalarına ve kurallarına karşı çıkmışlardır. Modern edebiyat, resim, mimari, müzik gibi sanat dallarında "Tanrı'nın ölümü", postmodern dü- şüncenin bu alanlarda uygulanması ile gerçekleşmiştir.

"Tanrı öldü" söylemi ile şekillenen düşünce tohumu, Nietzsche'nin top- rağında filizlenerek postmodernistlerin faydalanacağı hakikat, ahlak, zaman, görecelik, güç istenci -o güne kadar yeşerenlerden farklı olarak- meyvelerini verecektir.

Hakikate Yandan Bir Bakış: Perspektivist Durum

Nietzsche; kendinden önce söylenegelen hakikat tanımlamalarına karşı çıkmış, mutlak hakikat görüşüne karşı çıkan romantiklerin "tekabüliyet kuramı"nı da eleştirmiştir. "Romantiklerin benimsediği tekabüliyet kura- mına göre duyularımız ya da aklımız aracılığıyla her zaman "gerçekliğe" doğrudan erişebilme imkânına sahibizdir." (Erdem, 2002: 184)

Ancak Nietzsche, gerçekliği / hakikati kavrayabilmek için yeterli bir organa sahip olmadığımızı iddia eder. “Olaylarda durup kalan pozitivizme karşı ‘yani sadece olgular vardır’ görüşüne karşı şunu söylemeliyim: Hayır, düpedüz olgular yoktur, sadece yorumlar vardır. Biz ‘zati’ olarak hiçbir olguyu tespit edemeyiz. Belki de öyle bir şeyi istemek saçmalıktır.” (Nietzsche, 2002: 251)

O; var olan tek bir hakikatin olmadığına, hakikatin arayarak bulunabilecek bir “şey” değil, kişinin kendi yaratımları sonucu ortaya çıkacak bir gerçeklik olduğunu iddia eder. “Gerçek iradesi bir sabit kılmadır, gerçek devamlı kılmadır, o sahte ırayı (karakter) gözümüzün önünden çekip almaktır, aynı şeyin var olana çevrilmesidir. Buna göre ‘gerçek’ orada var olan ve bulunacak, keşfedilecek olan bir şey değildir, tersine yaratılması gereken bir şeydir.” (Nietzsche, 2002: 280) Bu görüşü ile Nietzsche, hakikatin bir yorum olduğunu (perspektivist durum) ortaya koyar. “Denilebilir ki ‘bilgi’ sözcüğünün anlamı olduğu oranda dünya tanınabilir ama o başka türlü yorumlanabilir, ardında bir anlamı yoktur, tersine sayısız anlamları vardır: Perspektivizm.” (Nietzsche, 2002: 251)

Perspektivist durum düşüncesi ile Nietzsche, var olan ve olması muhtemel olan tüm gerçeklikleri yorumlama, yapı söküme uğratma zeminini oluşturur. Bu durum beraberinde “görecelik” kavramını da doğurur. Postmodern sanatçılarda da bu düşüncenin izleri görülecektir. Buna örnek olarak postmodern bir düşünür olan Baudrillard’ın “similasyon kuramı” zikredilebilir. Similasyon kuramı için, kısaca “olmayan bir şeyi var gibi göstermek” denilebilir. Bu kavrama göre olmayan bir şeyin simüle edilerek sunulması, karşı tarafta onun gerçek olarak algılanmasını sağlar. Böylece gerçeklik, simüle edilen herhangi gerçek olmayan fakat gerçekliği yansıtan bir hâl alır.

Artık sanat dallarında belirli bir hakikat / gerçeklik kavramı yoktur postmodern düşünürler için. Ortaya koyacakları eser kendi hakikatini yaratacaktır.

Ahlak Kavramının İkiye Bölünüşü: Efendi ve Köle Ahlakı

Nietzsche hakikat gibi ahlakın da yoruma dayalı olduğunu savunur: “Ahlaki olgular diye bir şey yoktur. Ahlakı yargı da dinsel yargı gibi aslında olmayan gerçekliklere dayanıyor. Ahlak yalnızca belirli fenomenlerin bir yorumudur, daha kesin konuşmak gerekirse yanlış bir yorumudur.” (Nietzsche, 2000: 47) Nietzsche, genel ahlak tanımlamasına karşın “bireysel ahlak” tezini ortaya atar. Ahlak, bireyin kendi yorumları ile oluşturduğu bir değer sistemidir.

Ahlakın bir yorum olduğunu dile getiren Nietzsche, kendi yorumuyla ahlakı ikiye ayırır: Efendi ve Köle Ahlakı. Nietzsche'ye göre efendi ahlakı; genel kabul gören "iyi" ve "kötü" kavramlarını sorgulayabilir, kendi değerlerini yaratabilir bir ahlaktır. Bu ahlaka sahip insanları "üst insan" olarak tanımlar. Köle ahlakı ise insanın yaşamındaki sürekliliği sağlayacak kabulleri oluşturur.

Efendi ahlakına göre iyi bir durum, köle ahlakınca yanlış görülebilir fakat köle ahlakı buna ses edemez çünkü köle ahlakının varlığı efendi ahlakının varlığı ile oluşur.

Nietzsche'nin "Efendi ve Köle Ahlakı" düşüncesi, Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza*² adlı eserinde öne sürdüğü "Olağanüstü ve Sıradan İnsanlar" tezin-den bir esinlenmedir denilebilir. "Sıradan" bir insan olan Raskolnikov; kendi köle ahlakında, - haklı veyahut haksız olarak- "efendi ahlakı"nı yeşertmiş olsa gerek ki Napolyon ve Hz. Muhammed gibi "olağanüstü" insanları kendisine -katil- rol model alarak; baltayı, tefeci kadının kafasına indirme ruhsatını da kendinde bulmuştur.

İnsan öldürmek, genel ahlak kabulüne göre ahlak dışı bir eylem olmasına karşın efendi ahlakına sahip olan olağanüstü insanların bunu kendi değerlerince doğru bulması, Nietzsche'nin ahlakın yorumuna dayalı olması düşüncesini örnekler niteliktedir.

Bu görüşler çerçevesinde postmodern düşünürler de genel kabul olan ahlak kavramını reddederler. Postmodern bir sanatçı, eserinde, toplum tarafından ahlak dışı bulunabilecek unsurları işleyebilir çünkü sanatçı, "efendi ahlakı"na sahip bir yaratıcıdır. Kendi yaratısında -toplum tarafından yadırganabilecek- kendi değerlerini de yaratabilen "olağanüstü" bir insandır.

Zaman Tekerrürden İbarettir: Bengi Dönüş

Nietzsche'ye göre zaman kavramı, geçmiş tüm yaşanmışlıkların tekrar tekrar yaşanacağı fakat bunu insanların fark edemeyeceği bir döngüden ibarettir. Bu görüşünü "bengi dönüş" tabiri ile ifade eden Nietzsche, geçmişin bugünde de aynı şekilde işlendiğini ve bunun hep tekerrür edeceğini ifade eder.

Postmodern düşüncede de zaman, kronolojik ilerlemez. Geçmişte gelecek, gelecekte geçmiş, yaşanan anda da geçmiş ve gelecek işlenebilir. Postmodern mimari ve müzikte bu durum fazlasıyla görünür. Müzikte, geçmiş

2 Dostoyevski, F. (2006), *Suç ve Ceza*, (Çev.: Mazlum Beyhan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

zamandaki notalara günümüz ritmini ekleyerek harmanlamak; mimari- de eski mimari tasarımları bugünün teknolojisi ile iç içe geçirerek bir eser oluşturmak “bengi dönüş” kavramına örnek olarak zikredilebilir.

Sonuç

20. yüzyılın ortalarında kullanılmış bir terim olan postmodernizmi, modernizmin sistemsal kalıplarına, dayatmalarına karşı çıkan bir tez olarak yorumlayacak olursak, postmodern teorinin -düşünsel olarak- temelleri; aydınlanma düşüncesine, rasyonalizm, pozitivizm ve Batı felsefesi geleneğine yıkıcı eleştiriler getiren Nietzsche tarafından atılmıştır düşüncesi kabule değer bir görüş olabilir. Postmodern düşünürler, Nietzsche'nin -başta hakikatin göreceliği olmak üzere- zamanın tekerrür etmesi ve ahlakın sorgulanabilirliği gibi düşüncelerinden yararlanmışlardır denilebilir.

Kaynaklar

- Atay, O. (2015), *Tehlikeli Oyunlar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Dostoyevski, F. (2006), *Suç ve Ceza*, (Çev.: Mazlum Beyhan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Emre, İ. (2006), *Postmodernizm ve Edebiyat*, Ana Yayıncılık, Ankara.
- Erdem, H. S. (2002), “Nietzsche Felsefesinde Hakikatin Buharlaşması”, *Ekev Akademi Dergisi*, S 13, s. 184.
- Kant, I. (2005), “Aydınlanma Nedir?”, *Liberal Düşünce Dergisi*, (Çev.: Atilla Yayla), S 38-39, s. 225.
- Nietzsche, F. (2000) *Putların Alacakaranlığı*, (Çev. Hüseyin Kaytan), Tümzamanlar Yayıncılık, İstanbul.
- _____ (2002), *Güç İstenci*, (Çev.: Sedat Umran), Birey Yayıncılık, İstanbul.
- _____ (2003), *Şen Bilim*, (Çev.: Levent Özşar), Asa Kitabevi, Bursa.
- Tural, S. (2018), *Modern Türk Edebiyatının 200'ü*, Otto Yayınları, Ankara.